

Recenzió

UNICEF-jelentés a gyermekek helyzetéről az Európai Unióban 2024-ben

¹ Kopp Mária Intézet a Népesedésért és Családokért (KINCS), nemzetközi főmunkatárs, MTMT-azonosító: 10060521

² Kopp Mária Intézet a Népesedésért és Családokért (KINCS), nemzetközi főmunkatárs, MTMT-azonosító: 10099797; levelező szerző: Szász Réka, szasz.reka@koppmariaintezet.hu

Mit üzennek a számok a jövő nemzedékéről? Az UNICEF *The State of Children in the European Union 2024* című jelentése (UNICEF 2024) egyszerre mutatja be a gyermekjogok érvényesülését, a jóléti és jólléti mutatók alakulását és a szakpolitikai döntések előtt álló kihívásokat. A jelentés célja, hogy képet adjon a 2019 és 2024 közötti európai uniós szintű gyermekjóléti trendekről, különös tekintettel a következő négy kulcsterületre: gyermekszegénység, mentális egészség, környezet és digitális technológiák.

A dokumentum politikailag meghatározó időszakban született: 2024-ben egy újonnan megválasztott Európai Parlament kezdte meg munkáját, miközben elindult a következő öt évre szóló stratégiai agenda (European Council 2024)¹ végrehajtása is. Az elemzés elsődleges címzettjei az Európai Unió intézményi és politikai döntéshozói; őket segíti az anyag az új ciklusban. A jelentés hangsúlyozza, hogy az Unió kohéziója, versenyképessége és fenntarthatósága attól függ, mennyire sikerül a gyermekek jogait és jólétét a politikai döntéshozatal középpontjába helyezni. A dokumentum egyik fő hiányossága, hogy a gyermekek helyzetéről szóló jelentés teljesen mellőzi a családok szerepének fontosságát, annak hangsúlyozását, hogy a jelentésben taglalt területek milyen összefüggésben vannak a gyermekek családi hátterével. A beszámoló több forrásra támaszkodik: a UNICEF Innocenti – Global Office of Research and Foresight saját elemzéseire², hivatalos Eurostat-statisztikákra,

szakértői tanulmányokra és az UNICEF európai nemzeti bizottságainak tapasztalataira. A dokumentum világossá teszi, hogy a gyermekeket érintő kihívások nem függetlenek egymástól: a COVID19-járvány következményei, a klímaváltozás hatásai, a digitális technológiák gyors fejlődése, a migráció, a demográfiai átalakulás, az EU szomszédságában zajló fegyveres konfliktusok, illetve az egyre erősödő inflációs nyomás egyaránt meghatározzák a fiatal generációk mindennapjait.

2022-ben az Európai Unióban 81 millió gyermek élt, ami a teljes lakosság mintegy 18%-át tette ki. Miközben az Európai Unió összlakossága az elmúlt évtizedben 6 millió fővel bővült, a gyermekek száma ugyanebben az időszakban 1 millióval csökkent. A kiadvány rámutat, hogy bár az Európai Unió a világ egyik legfejlettebb és társadalmi egyenlőség tekintetében élen járó régiója, a gyermekek jogai még mindig sok esetben sérülnek vagy láthatóan veszélyben vannak. A szegénység és a társadalmi kirekesztettség kockázata továbbra is magas: 20 millió gyermek – azaz minden negyedik gyermek – él ilyen körülmények között, és bár az EU 2030-ra 15 millió alá kívánja csökkenteni a számukat, ehhez azonban elengedhetetlenül fontos a programok intenzitásának növelése és lefedettségük szélesítése.

Az UNICEF-jelentés – bevezetőt követő – első fejezete (*Demographics of children in the European*

¹ Az Európai Tanács *Strategic Agenda 2024–2029* című dokumentuma (European Council 2024) rögzíti az EU hosszú távú prioritásait, és ebben hangsúlyozza a gyermekek jogainak és jólétének védelmét. A dokumentum kiemeli, hogy a jövő generációk érdekében szükséges a gyermekszegénység és társadalmi kirekesztődés elleni küzdelem, valamint a fiatalok számára biztosítani kell a lehetőséget a minőségi oktatáshoz és készségek megszerzéséhez. Tágabb értelemben a családpolitikára utalva a stratégiai napirend arra is rámutat, hogy a társadalmi kohézió és az inkluzív jólét kulcsfontosságú az EU versenyképessége és demokratikus stabilitása szempontjából, ezért a családokat támogató intézkedések kiemelt figyelmet kapnak.

² Az elemzések itt elérhetők: <https://www.unicef.org/innocenti/reports/view-all>.

Union) néhány fontosabb, a gyermekekre vonatkozó demográfiai adatot mutat be. 2022-ben az EU-ban 48,2 millió olyan háztartás volt, amelyben tizenhét év alatti gyermeket neveltek, ami az összes háztartás alig egynegyede – számuk az elmúlt évtizedben több mint egymillióval csökkent. A gyermekek 68%-a két szülő, 12%-a egy szülő, 20%-a pedig egyéb (jellemzően többgenerációs) háztartásban él. E folyamatok hátterében a csökkenő születésszám, az öregedő népesség és a változó családszerkezet áll, ami hatással van a gyermekszegénységre és a társadalmi kirekesztődés kockázatára, de befolyásolja a szülők és a nagyszülők gyermeknevelésben betöltött szerepe is.

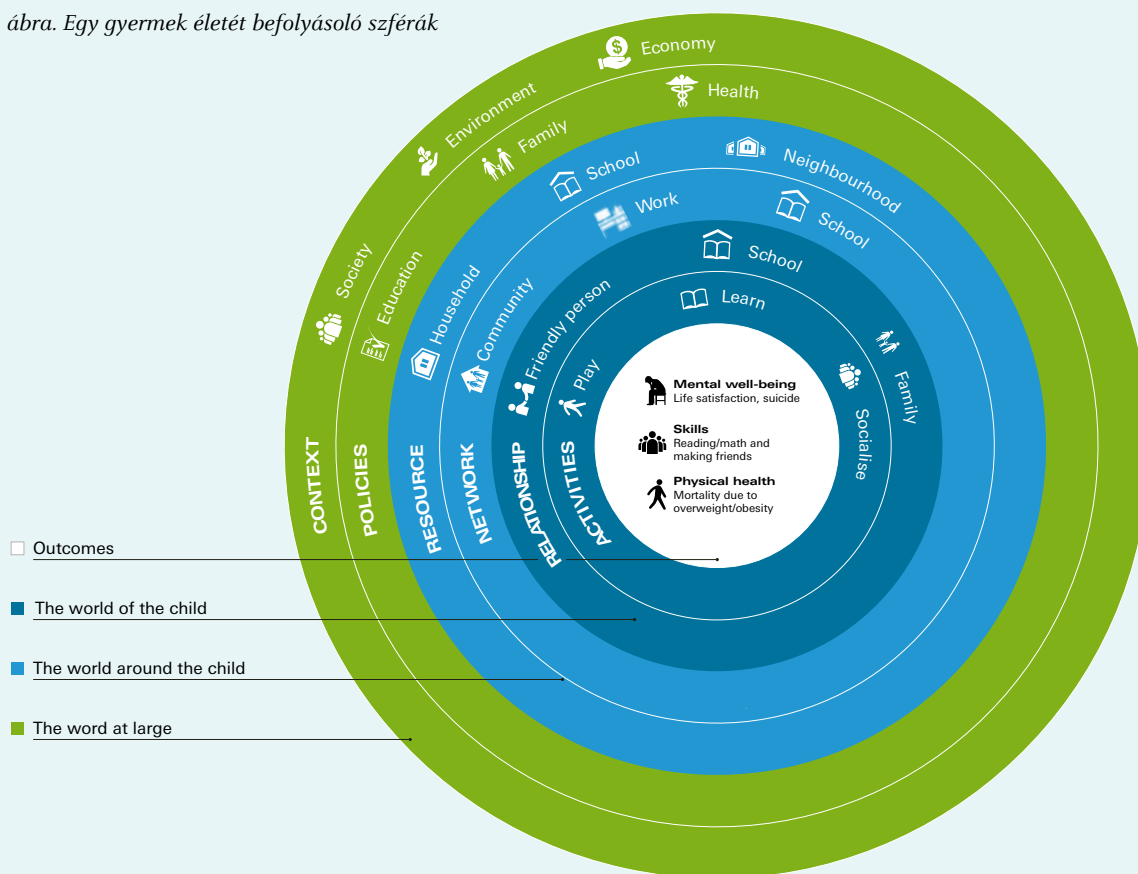
A második fejezet (*How are children doing?*) annak vizsgálatára irányul, hogy az EU-ban élő gyermekek milyen körülmények között élnek, mennyire érvényesülnek a jogaik, milyen tényezők befolyásolják a jólétüket, a biztonságukat és a fejlődésüket. Az elemzés már nemcsak az egészségre irányuló általános mutatókat, hanem szubjektív tényezőket (például elégedettség, mentális egészség) is bevon. A fejezet egyik kulcseleme a koncentrikus körökből álló ábra, amely vizuálisan is segít megérteni a gyermeki jólétet. A modell gyermekközpontú, és azt mutatja, hogy kívülről befelé haladva milyen szférák befolyásolják egy gyermek életét (1. ábra)³. Globális összehasonlításban az EU-ban élő gyermekek megfelelő egészségügyi ellátásban részesülnek és jó egészségügyi mutatókkal rendelkeznek (például a csecsemőhalandóság nagyon alacsony). Ennek ellenére a gyermekjólét különböző dimenziói – eltérő mértékben ugyan, de – romló tendenciát mutatnak. A fizikai egészség terén a COVID19 időszakában csökkent az átoltottság, és tovább nőtt a túlsúlyos és elhízott gyermekek aránya. A közúti balesetek és nem fertőző betegségek jelentős kockázatot, a környezeti ártalmak

– különösen a légszennyezés – pedig komoly egészségügyi kockázatot jelentenek, miközben a klímaváltozás szélsőséges időjárási eseményei is fokozottan hatással vannak a gyermekek egészségére és életminőségére. A fizikai aktivitás hiánya pedig kihat a mentális és kognitív egészségre is. A mentális egészség területén a járvány hatásai különösen erősen jelentkeztek. Becslések szerint 2022-ben az EU-ban 11,2 millió tizenkilenc évesnél fiatalabb gyermek és fiatal – a korosztály 13%-a – élt valamilyen mentális egészséget érintő zavarral, ez az arány 2%-tól akár 19%-ig nő a vizsgált korosztály előrehaladtával. A mentális problémák becsült előfordulási aránya viszonylag alacsony (1–3%) a nulla-öt éves korosztályban, az öt–kilenc évesek körében azonban meredeken emelkedik és eléri a körülbelül 12%-ot, majd tovább növekszik, mintegy 19%-ra a tíz–tizenkilenc éves serdülők között. A fiúk tizennégy éves korig lényegesen nagyobb valószínűséggel szenvednek mentális egészségi problémáktól, míg a tizenöt–tizenkilenc éves korosztályban a lányok körében valamivel magasabb az előfordulási arány, mint a fiúknál. A koronavírus-járvány utáni időszakban több országban megduplázódott a depresszió előfordulása a serdülők-nél, az öngyilkosság pedig az egyik vezető halálok ebben a korosztályban, amely az összes haláleset közel ötödéért (17%) felelős. Mindeközben a „klímaszorongás” jelensége is egyre gyakoribb a fiatalok körében. 2022-ben abban a huszonöt tagállamban, amelyekről rendelkezésre álltak adatok, a tizenöt éves gyermekek kevesebb mint háromnegyede (71%) számolt be étellel való magas elégedettségről (ami 10-ből több mint 5-ös önértékelést jelent). Az arány Máltán és Lengyelországban volt a legalacsonyabb (64%), míg Hollandiában a legmagasabb (87%). A fiúknál magasabb elégedettséget mértek (78%), mint a lányoknál (64%).

³ A gyermek életét befolyásoló szférák a következők:

1. Legbelső kör: a gyermek. A középpontban maga a gyermek áll, mint autonóm személy, aki saját jogokkal, érzelmekkel, igényekkel rendelkezik.
2. A második kör: a család és a közvetlen környezet. Ez a szint a gyermek közvetlen kapcsolatait, a családot, gondozókat, közeli rokonokat, akik döntő hatással vannak a fejlődésére.
3. A harmadik kör a közösségi szint (óvoda, iskola, lakóhely). Itt jelennek meg az oktatási intézmények, barátok, tanárok, közösségi szervezetek, amelyek támogatják vagy éppen akadályozzák a gyermek szocializációját és boldogulását.
4. A negyedik kör az intézményi vagy állami szint. Ide sorolható a szolgáltatásokhoz, például egészségügyhöz, oktatáshoz, gyermekvédelemhez, szociális ellátáshoz való hozzáférés – ezek biztosítják az alapvető gyermekjogok gyakorlását.
5. A legkülső kört a makroszintű tényezők alkotják. Itt található a gazdasági egyenlőtlenségek, a klímaváltozás, a háborúk, a digitális átalakulás és az európai uniós szintű szakpolitikák, amelyek minden más körre rendszerszinten minden más körre.

1. ábra. Egy gyermek életét befolyásoló szférák

Forrás: Unicef Report: The State of Children in the European Union 2024: 17. oldal

A digitális technológiák terjedése egyszerre kínál lehetőségeket a tanulásra és fejlődésre, illetve hordoz veszélyeket, különösen az online bántalmazás, a félretájékoztatás és a függőségek kialakulása terén. A jelentés – jogosan – rámutat, hogy hiányzik az összehasonlítható, EU-szintű, részletes bontásban elérhető adat, így a dokumentum is hangsúlyozza a nemek, életkor, szociális státusz szerinti különbségek feltárásának szükségességét. A *készségek* (oktatási és szociális kompetenciák) alfejezet főként az OECD/PISA 2022 eredményeire (OECD/PISA 2023) épül: a gyermekek olvasási és matematikai alapkompétenciái jelentősen romlottak 2018-hoz képest. A tanulási veszteség mértéke átlagosan hét hónaptól akár egy évig terjed, és különösen súlyosan érintette a hátrányos helyzetű gyerekeket. A szociális, érzelmi és digitális készségek hiánya is problémát jelent (például érzelmi kompetenciák alulfejlettsége, alapvető digitális műveltség hiánya). Ezek a növekvő különbségek (szocioökonómiai, nemzeti szinten) tovább szűkítik az egyébként is hátrányos helyzetből induló gyermekek

lehetőségeit. A fentebb részletezett három dimenzió (fizikai egészség, mentális egészség, készségek) kihívásai komplex, rendszerszintű megoldásokat igényelnek. Ezt üzeni a koncentrikus körséma is, amelynek fő üzenete, hogy a gyermekjólét rendszerszintű kérdés, amelyet nem lehet pusztán családi vagy iskolai szinten kezelni. Minden réteg – a személyes kapcsolatokról kezdve az EU-s szabályozásig – egymásra hat, és mindegyik önmagában is hatást gyakorol a gyermek fejlődésére. A jelentés kitér arra is, hogy a 2022-es adatok szerint a hollandok, dánok és franciák vezetnek a rangsort a gyermekjólét három dimenziójában.

A jelentés harmadik fejezete (*Key policy areas*) külön kitér a kulcsterületekre, amelyek európai uniós szinten is kiemelt figyelmet igényelnek. A gyermekszegénység visszaszorítása, a mentális egészségügyi szolgáltatások bővítése és finanszírozásuk növelése, a környezeti ártalmak csökkentése és a digitális készségek fejlesztése mind olyan prioritások, amelyek nélkül a következő évtizedben nem várható jelentős előrelépés. A korábban már

említett számos válság mind súlyosbította a gyermekek helyzetét. Az UNICEF-jelentés támogatja és sürgeti a gyermekgarancia program (European Commission 2024a)⁴ és a szociális jogok európai pillérének megvalósítását, ugyanakkor hiányoznak belőle az országspecifikus cselekvési javaslatok, illetve a bevándorló háttérrel rendelkező és az etnikai kisebbségi közösségekhez tartozó gyermekeket célzó felvetések. A korábban már taglalt mentális egészség kérdésköre ebben a fejezetben más megközelítésbe kerül. Az Eurostat 2019-es adatai (Eurostat 2022) szerint az EU lakosságának 3,7%-a számolt be arról, hogy anyagi okok miatt nem jutott hozzá szükséges mentális egészségügyi ellátáshoz. A 15–24 éves fiatalok körében ez az arány magasabb, 4,4% volt. Az EU-ban a mentális egészségügyi kórházi ellátásra fordított kiadások 2022-ben átlagosan az összes egészségügyi kiadás körülbelül 1,7%-át teszik ki, de vannak országok, ahol ennek mértéke szinte elhanyagolható, bár a kórházi ellátás csak egy aspektusa a mentális egészségügyi ellátásnak. Pedig a korai beavatkozás kiemelten fontos, nemcsak azért, hogy javítsuk a fiatalok jelenlegi életminőségét, hanem azért is, mert a felnőttkori mentális problémák többsége tizen-nyolc éves kor előtt jelentkezik. Ezért a gyermek- és serdülőkori mentális egészségbe történő befektetés fontos korai megelőző szerepet is betölthet. A jelentés hiányolja a mentális egészségügyi ellátásra fordított kiadásokra vonatkozó részletes adatok gyűjtését. Emellett az UNICEF beszámolója kiemeli, hogy a gyerekek különösen sérülékenyek a klímaváltozás hatásaival szemben. Az extrém időjárási események (például hóhullám, áradás) hatással vannak az egészségükre, biztonságukra és iskoláztatásukra. Az UNICEF az EU Zöld megállapodás

(European Commission 2024b)⁵ gyermekbarát megvalósítását sürgeti. A *digitális technológiák* rész felhívja a figyelmet a digitális eszközök elérhetőségének drasztikus növekedésére, amelyek bizonyos szempontból hasznosak lehetnek ugyan a tanulásban, közösségépítésben, de számos kockázattal is járnak (például adatvédelem, túlhasználat, addikció). A jelentés támogatja a gyermekek biztonságát célzó jogalkotást, például a digitális szolgáltatásokról szóló törvény (European Commission 2024c)⁶ végrehajtását.

A jelentés utolsó fejezete (*General conclusions and recommendations*) négy stratégiai irányt fogalmaz meg a következő politikai ciklusra:

1. a gyermekjogok védelmének megerősítése és az eddig elért eredmények megtartása (például offline és online erőszakkal szembeni jogi védelem, média- és digitális műveltség erősítése, gyermekjogot beemelő zöldpolitika);
2. a gyermekek jóllétét elősegítő beruházások növelése, beleértve az uniós finanszírozási források innovatív bővítését (például Gyermekgarancia program);
3. a kormányzási mechanizmusok fejlesztése, ideértve a gyermekjogi hatásvizsgálatokat (például Európai Gyermekhatóság felállítása, fiatalok bevonása regionális fórumokon); valamint
4. egy egységes európai uniós adatgyűjtési stratégia kialakítása, amely külön figyelmet fordít a gyermekek helyzetének nyomon követésére. A szerzők kiemelik, hogy ezek a célok nem érhetők el kizárólag nemzeti szinten, uniós koordinációra és ösztönzőkre is szükség van.

A *The State of Children in the European Union 2024* című jelentés legnagyobb értéke, hogy egyszerre kínál részletes helyzetképet és konkrét szakpolitikai

⁴ Az európai gyermekgarancia program (European Commission, 2024) egy 2021-ben indított európai uniós kezdeményezés, amelynek célja, hogy minden rászoruló gyermek hozzáférjen az alapvető szolgáltatásokhoz. Ez magában foglalja az ingyenes vagy megfizethető oktatást, egészségügyi ellátást, egészséges étkezést, valamint a megfelelő lakhatást és gyermekgondozási lehetőségeket. A program különösen a legkiszolgáltatottabb helyzetű gyerekekre – például a szegénységben élőkre, fogyatékkal élőkre, migrációs háttérrel rendelkezőkre vagy intézményben nevelkedőkre – összpontosít.

⁵ Az Európai Zöld Megállapodás (European Green Deal) az EU 2019-ben indított átfogó stratégiája, amelynek célja, hogy 2050-re Európa legyen az első klímasegélyes kontinens. A program olyan területeket érint, mint az energiahatékonyság, a megújuló energiaforrások bővítése, a körforgásos gazdaság, a fenntartható közlekedés és a biodiverzitás védelme. A Green Deal nemcsak környezetvédelmi, hanem gazdasági és társadalmi átalakulási terv is, amely új munkahelyek teremtését, az egészség javítását és a társadalmi igazságosság erősítését célozza.

⁶ Az EU Digital Services Act egy átfogó európai uniós rendelet, amelyet azért hoztak létre, hogy fokozzák az online szolgáltatók (például közösségi oldalak, tartalomgyártók, piacok) felelősségvállalását és átláthatóságát, és hatékonyabban védjék a felhasználók jogait. Fő célja az illegális és káros online tevékenységek, valamint a dezinformáció terjedésének megakadályozása.

ajánlásokat. A dokumentum integrált gyermek-jogi szemlélete, valamint az a törekvése, hogy az EU jövőjét a mai gyerekek esélyeinek javításán keresztül képzelje el, különösen időszerű és releváns. Magyarország számára a jelentés üzenete világos: a gyermekekbe történő beruházás nemcsak szociális, hanem gazdasági és demográfiai értelemben is jövőépítés. A jelentés gyengéje, hogy sok esetben a felszínen marad, nem ás a problémák mélyére, nem részletezi az egyes témaköröket (például korcsoport szerint vagy éppen gyermekjogi szempontból, hiányoznak konkrét költségkeretek, indikátorok, szektorális integrációk a családpolitikai, egészségügyi, mentális és oktatási beavatkozásokban). Ezek csökkentik a dokumentum gyakorlati alkalmazhatóságát. Az ajánlások ambíciózusok, de túl általánosak; egy ágazati-összefüggő,

multidiszciplináris, a gyermekek helyzetét családi és többgenerációs összefüggésben is megvilágító megközelítés tovább erősíthetné a dokumentum hatását. A jelentés nem tesz továbbá konkrét javaslatot arra, hogyan lehetne megvalósítani a fiatalok bevonását az őket érintő kérdések tanulmányozásába. A dokumentumban mindössze négyszer jelenik meg a „család” fogalma, ami arra utal, hogy a jelentés nem tulajdonít kellő jelentőséget a gyermekek elsődleges és legfontosabb közösségének. A hivatkozásoknál előfordul, hogy relatíve régi (2021-es) adatokat használ. Mindezek ellenére a kiadvány adatgazdagsága és átfogó megközelítése miatt hasznos olvasmány lehet döntéshozók, szakemberek és mindenki számára, aki a gyermekek helyzetének javításán dolgozik.

Felhasznált irodalom

European Commission (2024a) *European Child Guarantee*. https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/social-protection-social-inclusion/addressing-poverty-and-supporting-social-inclusion/investing-children/european-child-guarantee_en

European Commission (2024b) *The European Green Deal – Striving to be the first climate-neutral continent*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.

European Commission (2024c) *The Digital Services Act – Ensuring a safe and accountable online environment*. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-services-act_en

European Council (2024) *Strategic Agenda 2024–2029*. Brüsszel: European Council. <https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/strategic-agenda-2024-2029/>.

Eurostat (2022) *Self-reported unmet needs for specific health care-related services due to financial reasons by sex, age and educational attainment level*. https://doi.org/10.2908/HLTH_EHIS_UN2E.

Hickman, Caroline et al. (2021) Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: a global survey. *The Lancet Planetary Health*, 5(12), 863–873. DOI: 10.1016/S2542-5196(21)00278-3

OECD/PISA (2023) *PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education*, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>.

Okunogbe, A. – Nugent, R. – Spencer, G. – Powis, J. – Ralston, J. – Wilding, J. (2022) Economic impacts of overweight and obesity: Current and future estimates for 161 countries. *BMJ Global Health*, 7(9), 1–17. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2022-009773>

Stoilova, Maria et al. (2021) Investigating Risks and Opportunities for Children in a Digital World: A rapid review of the evidence on children's internet use and outcomes. *Innocenti Discussion Paper 2020-03*, UNICEF Office of Research – Innocenti, February 2021. <https://www.unicef.org/innocenti/media/5621/file/UNICEF-Investigating-Risks-Opportunities-Children-Digital-World-2021.pdf>.

UNICEF (2024) *The State of Children in the European Union 2024: Addressing the needs and rights of the EU's youngest generation*. Brüsszel: UNICEF Europa. <https://www.unicef.org/eu/stories/state-children-european-union-2024>